

DECANTAREA IDENTITĂȚII

Tata se trăgea dintr-o familie de evrei refugiați în Moldova, cu un secol în urmă, gonit de pogromurile din Ucraina sau care fugeau de luarea cu arcanul în armata țarului. Serviciul militar dura, în anumite perioade, până la 25 de ani. Mulți evrei, mai ales săraci, treceau Nistrul, treceau Prutul și se refugiau în primul rând în Moldova. Dinspre partea mamei, istoria este asemănătoare, străbunii ei venind din Polonia, aflată tot în granițele Imperiului țarist. Ca majoritatea evreilor din Moldova, e vorba de o familie de *askenazimi*, din ramura est-europeană sau, cu un termen care are puternice conotații negative chiar și în mediile evreiești occidentale, *Ostjuden*.

...De bunici îmi amintesc vag, au murit când eram foarte mic. Eram vorbitori de limbă idiş, știau românește, dar era o limbă română destul de „idișizată”. Părinții vorbeau bine românește dar limba idiş era în continuare limba lor de comunicare. Cu noi, cu copiii, vorbeau și idiş și română și noi eram de acum generația care răspundea în românește, deși ni se vorbea în idiş foarte des. Era oarecum un fel de egalitate între limba română și limba idiş, copiii, adică generația mea, preferând, datorită școlii și mediului, limba română, dar știind perfect idiş, cel puțin la nivel pasiv, în sensul că înțelegeau tot și vorbeau prost. Cum era și cum este și cazul meu.

În cazul familiei mele, mama era păzitoarea menținerii unei vieți tradițional religioase. A ajuns în Israel la bătrânețe și îi urmăream reacțiile în fața diverselor medii evreiești religioase originare din diferite colțuri ale Europei, dar și din Orient. O surprindeam uneori foarte iritată de excesele dogmatismului religios. Ea le considera excese. I-am auzit și pe mulți alți bătrâni veniți din România spunând că „tot ce e exagerat nu e bun”, chiar așa spuneau. Strictețea în respectarea prescripțiilor și bigotismul erau percepute ca expresie a unui fanatism reprobabil.

...Mama păstra cu evlavie Șabatul și sărbătorile importante. În copilărie, asistam impresionat la ceremonialul de aprindere a lumânărilor de vineri seară și al rugăciunii deasupra sfeșnicelor aprinse. Își acoperea fața cu mâinile și plângea rugându-se încetșor. Sigur, e o scenă clasică în lumea evreimii hasidice din estul Europei, eternizată în picturile și desenele lui Chagall. E și expresia unei relații speciale, directe și individuale cu Dumnezeu. Dar tot în această lume exista o relație mistică cu cei morți, cu evidente elemente de magie, la nivel popular. Relație pe care, în cazul mamei mele, am observat-o foarte de timpuriu. Înaintea unei schimbări decisive în viața familiei sau în situații primejdioase, și au fost multe în biografia ei și a noastră, apelul ei prim era la mama ei care nu mai trăia. Ea era chemată să o ajute... S-a întâmplat să fiu foarte bolnav și mama a fost cuprinsă de spaima că mă pierde. Vedeam ce face: lua lumânări, pleca la sinagogă sau chiar la cimitir, la mormântul mamei ei, se ruga și îi povestea ei că e un moment foarte greu și că ea trebuie să o ajute.

...Formă esențială de experiență culturală, de fapt cultural-religioasă, a colectivității evreiești era participarea la spectacolele teatrului idiş. Eu am fost luat din copilărie la aceste spectacole. Nu s-a scris destul despre importanța teatrului în limba idiş pentru evreii din România și din restul Europei. E un fenomen fascinant. Mersul la teatru devenise un ritual aproape religios, un fel de înlocuitor al unei practici religioase mai intense și al lecturii în limba ebraică, deprindere care s-a păstrat numai într-un mediu restrâns, mai cultivat. Teatrul idiş a însemnat și menținerea legăturii cu universul Bibliei, la nivel popular. Tot mai puțini înțelegeau textul Bibliei, rămăsese o obligație de cult, foarte puțini mai cunoșteau ebraica biblică. Miturile biblice fundamentale s-au perpetuat tocmai prin prelucrarea populară în teatrul idiş, plin de melodrame despre Abraham și Sara, sacrificarea lui Isac, ieșirea din Egipt, Esther și Ahașveros, în montări populare, ca melodramă, cu muzica tradițională. Un fel de biblie pentru săraci.

...Dacă participam în copilărie la ritualurile sărbătorilor religioase, o făceam dintr-un fel de solidaritate cu mama. De pildă, posteam de Yom Kippur și simțeam că ea îmi este recunoscătoare, știind că eu nu o fac dintr-o convingere religioasă, ci numai din solidaritate cu ea. Și ea aprecia asta. De regulă, tradiția e impusă de autoritatea tatălui, dar asta nu era valabil în cazul familiei mele.

Dacă e vorba de rezistență la *ruptură*, eu am supus-o pe mama la proba cea mai grea, fiind singurul dintre toți copiii ei care s-a căsătorit cu o neevreică. I-am simțit suferința și opoziția, nu manifestată agresiv, ci printr-o imensă tristețe pe care vroia să mi-o transmită ca să fiu conștient de gravitatea faptei mele. Dar n-a făcut nici o încercare de a mă împiedica. Și o spun asta cu toată recunoștința. A trecut această probă, cu siguranță cumplită pentru ea, cu demnitate, în tăcere, dar a fost momentul când ea s-a decis să plece în Israel, și a

și plecat. Nu avea nimic de reproșat soției, chiar a simpatizat-o foarte mult, dar considera că ea nu poate să rămână cu mine într-o casă, pentru că locuiau împreună, în care nu se va păstra cașrutul și altele.

Interesant e și epilogul. După un număr de ani, am ajuns și eu în Israel cu soția și cu copiii, născuți la Iași. Acum ne-am întâlnit în altă fază, eu – căsătorit, cu copii. Evident, s-a atașat enorm de copii, de nepoții ei, pe atunci copii mici, i-a iubit nespus, cu multă afecțiune pentru mama lor, fosta *străină*, împăcându-se acum, în Israel însă, cu o situație care i se părușe altădată de neacceptat. Și chiar în momentele rare, în care filosofia asupra vieții ei - a trăit optzeci și opt de ani – ajunsesese și la un fel de reconsiderare a acestei căsătorii. Și așa, privind cu satisfacție, spre copiii care se jucau în mijlocul camerei, ciondăindu-se în ebraică, sub privirea mamei lor, a spus, parcă vorbind cu sine: „Dumnezeu știe ce face.” Eu, cunoscându-i mesajele și codurile, am înțeles ce vrea să spună. Chiar dacă a fost o apostazie, rezultatul este surprinzător: această familie a mea ajunge în Israel, familie iubită și iubitoare, copii foarte buni, în apropierea ei, o noră care o tratează cu foarte multă simpatie, pesemne că Cel de Sus așa a vrut și așa trebuia să fie. E un fel de a reconsidera și de a vedea lucrurile dintr-o altă perspectivă, ceea ce vine iarăși din acea înțelepciune a vieții care a fost în cele din urmă mai puternică.

...Războiul a început în iunie 1941, eu încă nu împlinisem trei ani. N-aș spune că am amintiri chiar de la vârsta de trei ani: ceea ce știu despre pogromul care a fost tot atunci, la sfârșitul lunii iunie, la Iași, când au murit mii de oameni, nu sunt convins că e o amintire a mea, deși știu tot ce s-a întâmplat cu noi și în jurul nostru, din relatările părinților și ale fraților mei. Casa noastră fusese bombardată de ruși în primele zile ale războiului. Noi locuiam temporar în casa unei mătuși, pe strada Pădurii, în vale, la intersecție cu bulevardul Tudor Vladimirescu (atunci cred că se chema altfel), pe drumul care duce spre abatorul orașului, în Tătărași. Acolo ne-a prins pogromul. Părinții au înțeles că suntem în primejdie, pentru că veneau militari și echipe improvzate de „voluntari”, din casă în casă, căutându-i pe evrei. Îi scoteau, îi duceau la cheștură sau îi omorau pe drum. Străzile Iașului erau pline de cadavre, uneori familii întregi, inclusiv copii mici. Bărbații erau adunați în curtea cheșturii, uciși haotic, sub tirul mitralierelor. Acolo a fost adus și tatăl meu. Noi, restul familiei, ne-am ascuns în casa vecinilor creștini, de fapt vecinii mătușii noastre și ai familiei ei. Vecinii se refugiaseră în sat, din cauza bombardamentelor, în casă era numai o bătrână foarte urșuză, sau poate numai surdă, așa zicea mama. Ea ne-a lăsat să ne ascundem cu toții, pe noi și încă o familie, în casa ei. Eram ușor de găsit dacă ar fi venit să ne caute acolo. Dar n-au intrat. După ce au spart ușa locuinței noastre și n-au găsit pe nimeni, bătrâna a ieșit în pragul casei ei, însemnată cu o cruce – semn că acolo nu locuiesc evrei. „Unde sunt jidanii de alături?” au întrebat-o. „Au fost alții și i-au luat. Plecați de aici”, i-a repezit ea. Ar fi fost de-ajuns să facă un semn spre ascunzătoarea noastră și eram cu toții pierduți. Ai mei nici n-o cunoșteau pe bătrână. Ne-a salvat răstindându-se la ei ca la niște golani, adică ce sunt treburile astea, cărați-vă de aici, și aceia, probabil intimidăți și nebănuind nimic, au și plecat.

...Primele mele amintiri și primele mele imagini sunt din pivnițe și adăposturi, adică de prin '42-'43, mai ales din ultima parte a războiului, când rușii se apropiau de Iași și nemții se retrăgeau. Stăteam atunci mult în adăposturi din cauza bombardamentelor. Am destule amintiri din adăpost, cu oameni în vârstă, copii mici plângând, întuneric, umezeala pereților pivniței, zgomotul bombardamentelor, șuieratul gloanțelor. S-a creat chiar o obișnuință care, acum, în Israel, îmi este folositoare. Locuiesc într-un cartier al Ierusalimului, în vecinătatea unui sat arab din Autonomia Palestiniană, din care, într-o vreme, s-a tras aproape zilnic în direcția blocurilor din cartierul nostru. Șuieratul gloanțelor mie nu-mi provoacă panică, poate pentru că în copilărie era un „zgomot de fond” obișnuit.

...Tatăl meu nu era un om afectuos, mama da, dar era prea acaparată de griji,

Soții Ilania și Leon Volovici, împreună cu copiii lor, Anna și Marc, înaintea plecării din Iași

eu mă țineam după fratele meu mai mare ca un pui după cloșcă și lui îi plăcea să mă țină sub aripa lui, era foarte afectuos și „pedagogic”. Plecarea lui a fost cea mai mare traumă a copilăriei mele. Apoi a devenit dintr-o dată un nume tabu, la liceu și apoi la facultate, pentru că nu e bine să ai „rude în străinătate”. Îmi amintesc că la facultate, când am completat actele de înscriere, la rubrica „rude în străinătate” o treceam numai pe sora mamei, care reușise după câțiva ani să plece. Nimeni nu m-a chestionat pe tema asta, iar eu am trăit convins că nimeni, pe linie oficială, nu știe de acest frate, ceea ce s-a dovedit a fi o enormă naivitate, dar nici n-a dus la împiedicarea mea de a studia la facultate. Dacă făceai filologie română, puteai să ai rude în străinătate, nu era chiar atât de grav.

...Fratele meu a vizitat România după 33 de ani de la plecare, atunci ne-am reîntâlnit, după treizeci și trei de ani. Sunt situații obișnuite în multe familii evreiești din România.

În casă el rămăsese o prezență continuă, cum îți închipui. Știam că s-a însurat, apoi că i s-au născut doi copii, că a mai trecut un război, că a părăsit chibuțul și lucrează într-o fabrică.

A venit în vizită prin 1979, tata nu mai trăia. Reîntâlnirea a fost foarte tulburătoare și pentru el și pentru mine. A ținut să vadă toate locurile copilăriei. Am umblat cu el prin Iași, mai ales pe traseele pe care le cunoștea. A fost un pelerinaj tragi-comic. El plecase în adolescență, dar își amintea imediat totul, harta Iașului i-a rămas imprimată în memorie, e un univers care s-a păstrat intact, ca și limba română, pe care o vorbește perfect. Mergeam pe străzile Iașului și deodată se oprea: uite, aici m-am dus să văd un meci de fotbal și au apărut doi tipi care mă cunoșteau din cartier, erau legionari, îi știam, și mi-au dat o bătaie... El povestea asta parcă amuzându-se. Locurile din Iași erau marcate de o traumă, însă o traumă pe care el, o fire foarte echilibrată și sănătoasă, o evoca acum cu un fel de veselie, spaimile de atunci și bătăile primite se coloraseră... nostalgic. Numai când era vorba de pogrom, se întuneca la față. Avea atunci 14 ani și moartea i-a dat târcoale. „A fost prăpăd”, zicea și nu mai adăuga nimic.

...În liceu, aveam un coleg de clasă și prieten, un băiat foarte bun și inteligent, care venea des pe la mine acasă, acuma e un medic distins la Iași. S-a întâmplat să vie la noi de Pesah și i-am dat să guste din pască, din *matza* adică, cum obișnuiau și ceilalți prieteni ai mei neevrei. A luat, a început să ronțăie și mă întreabă – așa, ca între prieteni, că doar eu nu o să-l mint – dacă e adevărat că evreii pun sânge de creștin în pască? Știam de circulația acestei legende teribile, evreii o pomenesc cu o spaimă care trece de la o generație la alta, pentru că e prevestitoare de pogrom. Și zic: de unde ai scos vorba asta? – Mi-a spus-o tata. Îl cunoșteam, un om foarte blând și rezonabil. Auzise și el povestea, de la părinții lui din sat. Astea sunt mici șocuri, eu cu el am rămas buni prieteni, erau incidente care nu aveau conștiință, dar îți provoca dintr-o dată un scurt-circuit.

...În anul I de facultate, chiar din prima lună, în amfiteatru unde se țineau cursurile, eram cam vreo șizeci de studenți, începusem să remarc privirea ciudată a unei fete, o știam din vedere, dar nu schimbam nici o vorbă cu ea, o auzeam vorbind cu un accent moldovenesc puternic, din sat. Era frumoasă, cu ochi negri, foarte expresivi. Dacă ar fi fost acțită, ar fi fost bună de roluri tragice, avea o privire foarte

intensă. Și așa, de la distanță, în amfiteatru, o surprindeam examinându-mă... cu ură. Mă gândeam că mă înșel eu, poate se gândește la altcineva și atunci privirea i se încarcă de mânie. După un timp, am uitat de asta, privirea stranie dispăruse. Apoi s-a nimerit să se mute în aceeași grupă cu mine, nu-mi amintesc de ce. Ne-am împrietenit, era o fată deșteaptă și cu umor, sportiv de româna ei rurală și dialectală, care-i dădea și un farmec aparte. Eu nu eram în zona ei de interes erotic, avea experiențele ei furtunoase, avea temperament și era și frumoasă. Eram buni colegi și în același cerc de prieteni.

Într-o zi eram, cei din grupul nostru, acasă la una din fete care stătea în gazdă. Stăteam de vorbă, eu tocmai povesteam ceva, mă asculta și ea cu multă simpatie. Ea râdea amuzată de ce-am povestit, apoi s-a oprit, s-a uitat la mine cu o privire caldă, de data asta, și zice, de față cu toți, cu accentul ei moldovenesc: „Măi, Leon, tu știi că eu la începutul anului nu te-am putut suferi? Am crezut că ești jidan”. Ceilalți, care știau foarte bine că *sunt*, au înghetăț. Și mie mi-a cam luat puicul. Nimeni nu a scos o vorbă. Cum ieși din situația asta? Încerc și eu să ies cu o glumă chinușă, mai mult ca să-i salvez pe ceilalți. „Cum ai putut să crezi așa ceva despre mine?”, ceilalți rād și nu prea. „Așa am crezut, după nume, așa mi s-a părut”, zise ea, adâncind gafa. După câteva minute, eu mi-am „amintit” brusc că trebuie să plec. Evident că în clipa în care eu am ieșit pe ușă, ceilalți i-au spus că a făcut-o lată. Și am plecat acasă. A doua zi dimineața aveam curs, toate trei grupele de română. Presupun că toată lumea aflase de nefericită întâmplare. Eu am intrat cam cu cinci minute înainte de intrarea profesorului, sala era plină. Aveam și eu trac, nu știam ce relații mai pot avea cu ea după incidentul ăsta. Am zâmbit-o în extremitatea stângă din primele rânduri de bănci. Bineînțeles că m-am dus în partea cealaltă a amfiteatrului, în diagonală, ca să evităm intersecții penibile. În momentul în care eu m-am așezat, ea s-a ridicat de la locul ei, era palidă și suptă la față. Se făcuse o liniște deplină. Ce va face fata asta? A străbătut toată sala, a intrat cu un rând mai înainte, s-a oprit în fața mea, fără să-i pese că toată lumea urmărește scena, și mi-a spus: „Nu știi dacă poți să mă ierți, zice, dar te rog să mă ierți”. Și în clipa când mi-a spus asta, i-au țâșnit lacrimile. Eu am tăcut, ea s-a întors la locul ei, asta a fost tot. După un timp destul de scurt, cred, am reluat treptat relațiile cu ea, a fost o normalizare lentă. Când a simțit ea că e momentul potrivit și eram numai noi doi, a ținut să-mi dea o explicație. Mi-a spus că vine dintr-o familie de țărani legionari, din Vrancea, legionarism care se manifesta în primul rând printr-o ură sălbatică față de evrei. Deci eu nu mă înșelasem cu acea privire de la început. Ea, evident, regreta foarte mult cele întâmplate, îmi era foarte recunoscătoare că am închis incidentul și trebuie să spun că am rămas ani de zile, până la moartea ei – a murit destul de tânără, pe la patruzeci și ceva de ani – la fel de buni prieteni și colegi, în situații foarte dificile.

A doua întâmplare. Tot în anul I, m-am împrietenit cu un coleg venit de la Cluj, unde făcuse liceul, părinții erau divorțați și el crescuse la Cluj, la internat. Eram nedespărțiți în toate, începând cu studiile, cărțile, plimbatul, pescuitul la baltă, plimbări în pădure ș.a.m.d. El era pescarul cu talent, eu eram ucenicul lui. O prietenie adolescentină exaltată, mai ales că și el avea impulsuri romantice la vârsta aceea, scria versuri și filosofa ca Sărmanul Dionis. Crescuse singur prin internate din cauza despărțirii părinților, nu avea nici cea mai

Perspectivă

Contăm pe memoria cititorilor noștri fideli. Desigur, cine urmărește constant „Realitatea Evreiască” a reținut, chiar din primul număr al acestui an, Suplimentul dedicat pictoriței Margareta Sterian. Aveam grijă a ne dezvălui, din capul locului, intențiile. Inauguram, astfel, un proiect cu bătaie mai lungă. Pe măsură ce vor fi structurate, adică demne de a se confrunta cu exigențele tiparului, alte suplimente urmează să atragă luarea aminte contemporanilor asupra unor personalități din lumea evreiască ajunse notorii prin contribuții de relevanță în dialogul universal al culturii, după ce au strălucit printre intelectualii meleagurilor noastre. Vom căuta să ștergem praful uitării, acolo unde el s-a depus nedrept (ca în cazul vajnicului umanist Eugen Relgis). Vom îndrepta luminile cercetării asupra unor aspecte scăpate din vedere, cum ar fi latura de memorialist a eminentului ziarist B. Brănișteanu, excelent evocator al lui Titu Maiorescu, al lui Caragiale, în pagini zălogite ale colecțiilor presei de altădată. Vom deschide discuții asupra sociologului-economist Șt. Antim, aproape ignorat astăzi, deși ieșea din arenă numai în 1944. Și așa mai departe. Pe lista de așteptare figurează nume sonore: filozoful I. Brucăr, muzicianul Stan Golestan, pictorul Arnold. Își așteaptă rândul un pachet de texte care ilustrează teribila pasiune pentru film a criticului literar Ov. S. Crohmălniceanu. Nu-i vom ocoli pe cei din imediata noastră apropiere, în măsura în care activitatea lor – mai întinsă, mai redusă – se înscrie pe o traiectorie relevantă, capabilă să stimuleze și să perpetueze punți trainice între generații, să confere tradițiilor de spiritualitate iudaică o nouă vigoare. E nevoie, oare, să mai spunem că ne este străină orice înclinație encomiastică, prin urmare că refuzăm, programatic, a da apă la moară vanităților frivole, caracteristice mediilor periferice, provinciale? Amatori să ia aminte! (R.E.)